

LES TRADUCCIONS HÖLDERLINIANES DELS GRECS

I

Si, d'una banda, és prou conegut el fet que en el camp de les traduccions de textos grecs clàssics a altres llengües sobresurten les que Hölderlin féu, en particular les de Sòfocles i de Píndar, de l'altra, però, se n'ha destacat que Hölderlin es regeix per un criteri tan estricte de fidelitat a l'original que arriba a ultrapassar la literalitat més extrema. En aquest sentit George Steiner observa que les traduccions de Hölderlin de Píndar semblen fetes com si volguessin desafiar explícitament la famosa advertència del poeta anglès Abraham Cowley (1618-1667), segons la qual «si algú es posava a traduir Píndar mot a mot, la gent es pensaria que un boig havia traduït un altre boig»¹. ¿Per què tradueix Sòfocles i Píndar de tal manera que sembla que s'hagi de dubtar dels seus coneixements de grec, com pensà Goethe? ¿Per què just abans de recloure's en el que s'ha anomenat els seus anys d'entenebriment, s'esforça a traduir dues tragèdies de Sòfocles i uns fragments de Píndar, i, sobretot, a acompanyar aquestes traduccions amb unes remarques que, per la densitat d'idees, desborden les expectacions habituals de les notes i dels comentaris?

No cal ara reproduir, ni que sigui sumàriament, el que s'ha dit tantes vegades sobre la peculiaritat de la manera de Hölderlin de procedir quan tradueix, ni escau tampoc intervenir en la discussió historicofilològica sobre les errades i els encerts de les seves traduccions. En canvi, atesa la incúria i la deixadesa creixents —i la confusió— que caracteritzen en general la producció poètica actual, sí que pot tenir interès de fer avinents alguns dels supòsits que sostenen aquestes traduccions i que poden ajudar a explicar-les. De fet, en elles culmina el procés de reflexió sobre un nus problemàtic de fons, procés que, en efecte, és tota l'obra de Hölderlin.

El paràgraf inicial de la primera de les remarques a Sòfocles, la d'*Èdip rei*, ens situa al centre mateix de la seva tasca de traductor:

1. George Steiner, *After Babel*, Londres, 1975, p. 254.

«Per tal d'assegurar que els poetes en general, i els nostres en particular, visquin com a ciutadans, convindria que, en general, i entre nosaltres en particular, i tenint en compte les diferents condicions històriques, s'elevés la poesia a l'altura de la destresa dels antics».

El que primer hi apunta és un objectiu: assegurar als poetes, en particular als nostres, una existència digna, és a dir, exercint el paper que els pertoca en el conjunt de la societat. En segon lloc, i amb vista a assegurar això, hi ha la constatació implícita que la poesia, en general, i en particular entre nosaltres, està en decadència. Les qüestions, certament urgents, però, que hi sotsjauen, a saber, com es decideix el lloc que han d'ocupar els poetes en el conjunt de la societat i què designa el «nosaltres», de cap manera evident, caldrà reservar-les de moment si volem abraçar unitàriament el camp de visió que s'obre davant Hölderlin. Per això ens cal fer un altre pas endins el perímetre que fita el seu pensament. És així que arribem a un topant del coneixement en general: si res (aquí, aquest declivi) ha de poder aparèixer com a tal, és a dir, en la seva realitat, és necessari un punt de referència, que, per contraposició, ho mostri palesament². I Hölderlin el descobreix en l'altura que la poesia dels antics havia atès gràcies a la manera com havien excel·lit en la pràctica de l'art.

Per Hölderlin, la poesia dels antics, i això vol dir, la clàssica, però sobretot la grega, és el model històricament destinat i decisivament ineludible per a, com diu, la «nostra poesia». Això és així perquè la consciència d'aquesta poesia nostra, la dels moderns, Hölderlin la veu predeterminada pel coneixement de la poesia grega. S'adona, en efecte, que parlar de «nostra» és possible només des del supòsit que n'hi hagi una que, no essent «nostra», ens estigui emparentada de tal manera que només des d'aquest parentiu bàsic aparegui com a diferent. Ara bé, allò que ens està més emparentat és allò que comparteix amb nosaltres el mateix origen. És des d'aquest origen comú que les paritats i les disparitats es fan patents.

Des d'un punt de vista historicista i seguint la seva paternitat, l'i-

2. «El coneixement és possible només per contraposició», com diu la nota al fragment 169 de Píndar.

dealisme hegel·lià, des d'aquest punt de vista, doncs, per al qual la història és una mera successió, baldament aquesta prengui la forma d'un progrés ascendent, les diferències es mostrarien sobretot entre les modernes cultures nacionals a occident segons la manera de referir-se a l'origen comú, a saber, el món grec. Cert, aquest enfocament és operatiu en la manera de Hölderlin de veure la situació d'Alemanya al seu temps respecte a, posem per cas, França, però no li és suficient per a abastar la relació estretament antitètica entre, d'una banda, tots nosaltres, els moderns, i, de l'altra, els antics, o més exactament dit, entre els occidentals i els grecs. Per això li cal trobar un element comú al món modern i al món antic, a partir del qual es reveli l'antagonisme que oposa tots dos mons. Que hi hagi un nexa com aquest aporta la raó que els dos termes oposats constitueixen un tot harmònicament travat. És per això que no hi podrà haver mai oposició entre dos elements que pertanyin a àmbits essencialment distints. Per exemple, no hi pot haver oposició, almenys d'una manera immediata, entre, d'una banda, formes artístiques xineses, inques o bantús, i, de l'altra, europees. En canvi, sí que n'hi ha entre formes gregues i formes occidentals, perquè aquestes últimes estan intrínsecament lligades a les gregues. Per això Beda Allemann pot dir que «Hölderlin explora l'oposició entre Grècia i Hespèria [occident], precisament ja no com una simple oposició, sinó com a diferència significativa a l'interior d'un mateix horitzó del tràgic»³

Quin és, doncs, aquest fons comú que es fa patent en la manera de concebre la tragèdia? Abans de veure quin pot ser aquest fons, cal aclarir, però, una de les dificultats que fan més penós poder comprendre la manera com Hölderlin entén com s'han de traduir els grecs. És que en l'arrel de les seves traduccions, però també de la seva pròpia poesia, hi ha la necessitat d'aferrar fonamentalment i afirmar fiablement el caràcter del que comença anomenant «nostre» i que després designa amb termes que, dits literalment, ara indueixen a malentesos. Són qualificatius d'arrel romàntica com «*nationelle*»,

3. Cf. Beda Allemann, «Hölderlin entre les Ancients et les Modernes», dins *Hölderlin, Les Cahiers de L'Herne*, París, 1989, p. 314.

«*patriotisch*» i l'equivalent germànic «*vaterländisch*». Els seus himnes són «*vaterländischen Gesänge*»: literalment «cants patriòtics». En això, els comentaristes de l'obra hölderliana hi ressegueixen dues pistes. Primer, l'impacte de la revolució francesa. Segon, el ressò del debat entre antics i moderns, debat que en formes diverses marca de cap a cap la cultura europea.

Quan Hölderlin parla de «nostre», ho fa en dos sentits, un inclúsiu i un altre exclusiu. Pensa tant, en particular, en la situació alemanya al seu temps, com, en general, en allò que és comú a la cultura europea de tots els temps. Els alemanys, si han d'estar a l'altura de les exigències de l'època (com ho han fet els francesos amb la revolució), s'han de reconèixer al costat de les altres entitats que conformen la comunitat de nacions que aplega amb el terme grec d'«hespèrides», que correspondria a grans trets al que denominem «occident». Aquesta idea és, per exemple, la que poematitza en l'himne titulat «Germània». En certa manera, doncs, les consideracions hölderlianes no es redueixen a la singularitat alemanya, sinó que s'estenen a la pluralitat europea. I és en aquest sentit que també s'adrecen a nosaltres i ens impliquen en el nostre ésser històric. Ara bé, aquest dual reconèixer-se en particular i en general no és res que es doni d'entrada, sinó que, com tot coneixement, és fruit d'un procés cognitiu que arrenca necessàriament d'unes premisses molt sovint poc o gens explícites.

Beda Allemann, que ha estudiat a fons l'obra de Hölderlin, les reuneix entorn d'un concepte que aquest mateix, com també Goethe, Schiller i Schlegel, encara que en un sentit ben distint del d'aquests, empra per a definir «l'activitat fonamentalment creadora de l'ésser humà»⁴. És el de *Bildungstrieb*, que podríem traduir, de moment per sortir del pas, per «impuls formador», sense esbrinar, però, les complexes conseqüències que genera. Doncs bé, atenent la manera com aquest impuls es plasma en les obres dels pobles, surten a la llum les diferències i les afinitats que els relacionen.

Aquest és l'element comú als dos mons, l'occidental i el grec,

4. Beda Allemann, *Op. cit.* p. 303.

abans esmentat. El seu abast, però, és d'una tal magnitud que, alhora que trenca amb el determinisme històric d'arrel hegeliana, en situar les condicions de possibilitat de l'esdevenir-se de la història no pas a la fi sinó a l'inici, permet abraçar la comunitat occidental en contraposició a l'esperit comunitari grec. I passa que, segons l'«impuls formador» i tal com aquest es plasma eminentment a la tragèdia grega, Hespèries apareix com la inversió de Grècia. No podem ara detallar les característiques d'aquest impuls formador ni veure com, amb ell, s'explica la dinàmica de la presa de l'autoconsciència, que és, com Hölderlin afirma en passatges claus, «el més difícil de dur a terme». Valgui en tot cas aquest apunt: l'impuls formador es manifesta en els grecs com a tendència a sortir de l'element que els és més propi, que és el món de les forces de la natura governat pel foc celeste del pare Zeus, per dominar l'element que els és més aliè, que és el món de les formes artístiques definit en la sobrietat terrestre de la mare Juno. En canvi, l'impuls formador en els occidentals es manifesta, certament també, com a tendència a abandonar l'element més propi (o, com diu, nacional, que, però, ara és precisament el món orgànic de l'art, la sobrietat junoniana) per conquerir l'element més aliè, que és en aquest cas el món adòrgic, és a dir, salvatge, informe, de les forces de la natura. Ara bé, l'impuls formador no acaba en l'apropiació de l'element aliè, sinó que ha de culminar en un retorn al punt de partida. I és que aquest impuls ateny un punt crític. És el moment en què l'atracció de l'element s'exerceix amb tanta intensitat que l'impuls s'ha de preservar revirant de direcció i tornant al punt de partida, ric del que ha après a l'àmbit més estranger. Però perquè aquesta revirada sigui efectiva s'ha d'acomplir com a revirament categòric, és a dir, com a revolució total de les categories i dels conceptes que determinen la pròpia *Vaterland*, la pròpia pàtria. Amb tot, si l'atracció de l'element aliè és tan forta que s'excel·leix a posseir-lo desmesuradament o, en termes de Hölderlin, infinitament, llavors s'esborren els límits del que és propi i se subverteix catastròficament l'impuls formador. Llavors ja no és possible la necessària *vaterländische Umkehr*, la reversió al punt de partida, i aquesta pàtria es precipita a la ruïna.

Això és el que passà a Grècia i és per això que, com diu, «els grecs ens són indispensables»⁵. La desaparició del món clàssic grec és l'advertència suprema per als occidentals. Si es volen escapar del fet d'exhaurir l'impuls formador en la possessió de l'element estranger, cal que aprenguin la lliçó dels grecs i acompleixin la reversió pàtria. Per això la necessitat de traduir la poesia grega de tal manera que se li faci acomplir la reversió cap a la seva terra pàtria, cap a l'element oriental, que l'hauria de salvar. Per això la traducció que es faci així, com fa Hölderlin, ressaltant-ne el fons oriental, serà de retop la més idònia a les necessitats de la sensibilitat moderna. Valgui'n com a mostra aquest fragment de Píndar, que li serveix per a contraposar la manera grega i l'occidental de, responent a l'impuls formador, contenir-lo en els límits del destí:

DE LA PAU

La cosa pública, l'hagi copsada,
en oreig suau, un ciutadà,
[llavors] ha de pouar
de la pau d'un gran home l'aura sagrada,
i, a la revolta del pit,
a fons, fermar-li els torbs; perquè porta pobresa
i malmet educadors d'infants.

Abans que les lleis, aura sagrada de la pau d'un gran home, hagin estat pouades, cal que un, legislador o príncep, en el destí *més ràpid* o *més constant* d'una pàtria, i cada vegada segons com estigui constituïda la receptivitat del poble, copsi el caràcter d'aquest destí, *el més regi* [Grècia] o *el més global* [Hespèria / Occident!] en les relacions dels homes, en un temps impertorbat, *més usurpatòriament*, com entre els grecs, fills de la natura, o *més experimentadament*, com entre els homes educats [*von Erziehung*] [fills de l'art!]. Llavors les lleis són el mitjà per a mantenir ferm en la seva impertorabilitat aquest destí. Per al príncep [per al primer en tant que és el que

5. Cf. la primera carta de Hölderlin a Böhlendorf.

desencadena un destí] allò que [és] un mode original [és a dir: la fixació de la llei], val, com a imitació, per al més pròpiament ciutadà [el que es troba ja d'entrada immers en el curs del destí].⁶

Per això el paràgraf amb què acaben les seves remarques a l'*Antígona* de Sòfocles, completa el sentit del paràgraf inicial a les d'*Èdip rei*: «Sòfocles té raó. Aquest és el destí del seu temps i la forma de la seva terra pàtria. Per més que s'idealitzi, per exemple, que es busqui el moment ideal, no és lícit que, els modes de pensar propis d'una pàtria, almenys pel que fa a l'ordre com se subordinen els uns als altres, els modifiqui el poeta que presenta el món a escala reduïda. Per a nosaltres, [és a dir, per als occidentals], la forma poètica, [que presenta el món a escala reduïda], és justament la més idònia, perquè sense ella l'infinít, [és a dir], l'esperit dels estats i del món, només es pot copsar lloscament. Les formes nacionals dels nostres poetes, on sigui que ho són, són, tanmateix, preferibles, no pas perquè serveixin per a aprendre l'esperit de l'època, sinó per a mantenir-lo fermament i per experimentar-lo, una vegada que ha estat concebut i après».

Vet aquí perquè cal romandre tan atents al que la frase inicial adreça als poetes en tant que la tasca que és més preferible: romandre fidels a les formes pròpies de la seva pàtria, perquè, arran del necessari encontre amb l'element estranger, es pugui sostenir el diàleg amb l'estranger, al llarg del qual diàleg es concep i s'apropia l'esperit de l'època⁷. Per això és d'una importància vital per al nostre poble —qui sap si «destinalment» abocat a haver d'experimentar i sospesar fins al fons què és propi i què és impropï, què és històricament necessari i què és històricament superflu— que els nostres poetes siguin capaços d'un tal esforç. Però en això hi ha latent el perill de no mantenir l'equilibri entre el que Hölderlin anomena «el nacional i l'antinacional», i això per excés de suficiència o d'insuficiència.

6. Aquest fragment, el 109, i el que diuen les Remarques requereixen ser completats amb el fragment 169, el *Suprem*, que perimetra la llei de tot coneixement.

7. Qui sap si no és res gens fortuït que en un dels diàlegs de Plató més «seriosos», per dir-ho hölderlinianament, el *Sofista*, hi intervingui decisivament un *estranger*.

Llavors ja només seria possible no solament l'esmentada vista llosca, sinó la ceguesa i el plany incessant d'aquell que ha esdevingut estranger en la seva pròpia pàtria, com Èdip, amb el record del qual Hölderlin conclou un dels darrers poemes.

Els sofriments, que Èdip suportà, són
com els d'un home pobre que es plany, perquè li manca alguna cosa.
Fill de Laïos, pobre estranger a Grècia.⁸

MANUEL CARBONELL

8. «En blau adorable, floreix...», F. Hölderlin, *Himnes*, trad. de Manuel Carbonell, Barcelona, 1981, p. 187.